

איש עסקים ומח"ס רץ כצבי ט"ח
לוס אנג'לס

ברכת שהחיינו על שמחת הלב

בל"ג בעומר תשע"ג, השתתפתי בחתונת בנו של הר"ר בנימין ליברמן, ממונטריאול קנדה, שנישאה לבתו של ידידי אלן שטרן בלוס אנג'לס. בשעת הסעודה, בפתיחת הנאום שנשא, בירך ברכת "שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה" בשם ומלכות, והסביר זאת: "אני נמצא בשנת האבל על פטירת אבי הר"ר אהרן, שעבר את מוראות שנות מלחמת העולם השנייה בסיביר ואיבד את כל בני משפחתו בשואה. לפני עשרים וחמש שנים, בחתונתי, בירך אבי המנוח ברכת שהחיינו, בהודאה להקב"ה שזכה להקים משפחה ולשמוח בשמחת נישואי בנו - דבר שבשנות המלחמה לא חלם שיתרחש. ואני ממשיך את מסורת אבי, ומברך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, בחתונת בני".

בשעת מעשה, ישבתי בסמוך לידידי הר"ר אברהם פרוכטהנדלר והר"ר אשר שיינקופף, ולאחר שהסתיים נאומו של הר"ר בנימין ליברמן, שאלתי את דעתם - האם בירך ברכה לבטלה, והם השיבו ללא היסוס: "בוודאי, לא יתכן שכל אדם יחליט לברך ברכת שהחיינו על מאורע שמשמח את לבו". ואילו אני השבתי לעומתם, כי הברכה היתה ראויה, וציינתי מקורות לכך.

לאחר מעשה, שבתי לעיין ביסודותיה של ברכת שחיינו בכלל, וברכת שהחיינו בראש השנה בפרט, ולאחר הלימוד עם בני החבורה, התחדשו והתבררו לי פרטים נוספים בדיון זה, כפי שיבואר להלן.

אם לומר שהחיינו בקידוש ובשופר ביום שני של ראש השנה, והביא הטור תשובה מרש"י ז"ל שכתב, רבותי אומרים שאין לומר זמן בשני, דכחדא יומא הוא. ואני אומר שצריך לומר זמן, דהוא כיומא אריכתא לעניין שארי דברים [דיני מוקצה], מיהו עיקר יום טוב מן התורה אינו אלא יום אחד. ורוב הפוסקים הסכימו כרש"י, אך כדי לצאת דעת הגאונים המנהג הפשוט בכל המדינות ליקח פירי חדשה בשעת הקידוש, דממה נפשך צריך לומר שהחיינו, או ללבוש בגד חדש. ובשופר שאין שייך פירי, ילבש בגד חדש. ומסיים ערוך השלחן: "וכל זה אינו לעיכובא, דהמנהג הפשוט לעשות שהחיינו בכל גווני, ואף שבקידוש אנו מניחין פירי חדשה, הרי בתקיעות אין התוקע לובש בגד חדש ומברך שהחיינו. וכן בקידוש אם אין לו פירי חדשה עם כל זה מברך שהחיינו. וכן כתב רבנו הרמ"א".

מבואר איפוא, שמעיקר הדין, הלכה כדעת רש"י שיש לברך שהחיינו גם ביום השני של ראש השנה, כי למרות ששני הימים הם

ברכת שהחיינו ביום השני של ראש השנה
א. רבותינו הראשונים נחלקו האם צריך לברך שהחיינו ביום השני של ראש השנה, ולהלכה נפסק בשו"ע (או"ח סי' תר סעי' ב) "בקידוש ליל שני ילבש בגד חדש או מניח פרי חדש ואומר שהחיינו". וביאר המשנה ברורה (ס"ק ב) את טעם הדבר "להוציא נפשיה מפלוגתא, משום שיש אומרים שאין אומרים שהחיינו, דתרווייהו יומי קדושה אחת היא, והרי כבר בירך שהחיינו ביום ראשון". אמנם מסיים השו"ע: "ואם אין מצוי בגד חדש או פרי חדש, עם כל זה יאמר שהחיינו". וביאר המשנה ברורה (ס"ק ה) "דאף דקדושה אחת היא, מכל מקום שני ימים הם".

בערוך השלחן (סעי' ב) הרחיב בביאור הדברים: "ברוב השנים עשו גם בירושלים שני ימים ראש השנה ולא מפני הספק אלא שכן היתה התקנה, ולכן עושים עד היום שני ימים, וזהו שאמרו חז"ל דכיומא אריכתא היא כלומר ששניהם כוודאי קדש ולא אחד חול כביום טוב אחר. ועל פי זה נתהווה מחלוקת בין הראשונים

• מוריה, שנה שלושם ושלוש, גליון ז-ט (שצא-שצג), אלול תשע"ד

וכדומה נראה דרשות הוא, כמו קרא חדתי [דהיינו ברכת שהחיינו על פרי חדש, עי' עירובין מ, ב] ואין בזה ערבות, ואין התוקע שלא לבש בגד חדש יכול להוציאו. ואם כן אכתי הוי שמיעת ברכתו לבטלה. שוב ראיתי להפרי מגדים (סימן רכה אשל ס"ק א) שכתב דאין אחר שלא לבש או אוכל מוציאו מברכת שהחיינו. ומסיים: "סיומא דפסקא, דאם התוקע יש לו בגד חדש, שוב אין בשומעים שום חשש. ואם אין לתוקע בגד חדש, אין עצה להשומע לצאת מידי ברכה לבטלה על ידי שילבוש בגד חדש, אם לא שלא יטה און לברכת התוקע ויברך בעצמו".

ומבואר בדבריו כי בברכת שהחיינו אין דין "ערבות", ולכן מי שכבר יצא ידי חובה ואינו מחוייב בדבר, אינו מוציא ידי חובה אחרים המחוייבים בדבר, כמבואר בדברי הפמ"ג שאדם שאינו לובש בגד חדש אינו יכול לברך שהחיינו כדי להוציא ידי חובה את חברו הלובש בגד חדש. ומשום כך כאשר בעל התוקע מוציא אחרים ידי חובה בברכת שהחיינו, עליו ללבוש בגד חדש בעצמו, ואז הוא מוציא אותם ידי חובה. אולם אם לתוקע אין בגד חדש, ורק לשומעים יש, הם אינם יוצאים בברכת שהחיינו של התוקע, ועליהם לשמוע ממנו את הברכה על תקיעת השופר ולברך בעצמם שהחיינו.

ונראה לדון בחידושו של האבני נזר בהקדם דברי הפוסקים בגדרי ברכת שהחיינו.

...

ברכת שהחיינו - על שמחת הלב

ג. במסכת ברכות (מד, ב) מובא כי בני "מערבא" היו מברכים ברכה בשעת חליצת התפילין "אשר קדשנו במצותיו וצונו לשמור חקיו". וכתב הטור (או"ח סימן כט) בשם רב האי גאון "הרשות בידו אם ירצה יברך", ותמה הטור: "ודאי כיון שאינו חייב לברך אם יברך הוי ברכה לבטלה". כלומר, לדעת רב האי גאון, הרשות נתונה ביד האדם לברך או לא לברך ברכת "לשמור חוקיו". ועל כך תמה הטור,

"קדושה אחת", אולם הם שני ימים נפרדים. ולכן אפילו אם אין לו בגד או פרי חדש, מברך שהחיינו. אלא שלכתחילה, מהחשש שמא הלכה כדעת הגאונים שאין לברך שהחיינו על קדושת היום השני של ראש השנה "דכחדא יומא הוא" [והרי כבר בירך שהחיינו על קדושת היום ביום הראשון], יקח פרי חדש או ילבש בגד חדש ויברך עליו שהחיינו, "וממה נפשך יצא ידי חובה". אך כאמור, אין זה לעיכובא. ולהלן נבאר מדוע הפרי והבגד אינם לעיכובא באופן נוסף.

ברכת שהחיינו על תקיעת השופר ביום השני של ראש השנה

ב. בדין זה נחלקו מרן השו"ע והרמ"א.

בשו"ע (או"ח סי' תר סע' ג) פסק מרן המחבר: "אם חל יום ראשון בשבת אומרים שהחיינו בשופר ביום שני", וכמבואר בדבריו בבית יוסף שבמקומו לא נהגו לברך שהחיינו ביום השני של ראש השנה אלא אם כן חל יום ראשון בשבת [דהא לא אמרו זמן על מצוה זו והוא כעת מילתא חדתא, משנ"ב שם סק"ז]. אולם הרמ"א חלק על דבריו וכתב: "ויש אומרים לאומרו אפילו אם חל יום ראשון בחול, וכן המנהג במדינות אלו". וכתב המשנ"ב (ס"ק ז) כי לדעת הרמ"א מברכים שהחיינו על תקיעת השופר גם ביום השני "אפילו בלא בגד חדש ופרי חדש, משום דהא היום אין יוצאין בתקיעה של אתמול ולא אמרינן יומא אריכתא הוא, והוא הדין נמי בברכת התקיעה". ומכל מקום לכתחילה טוב שילבוש התוקע בגד חדש בשופר".

האבני נזר (או"ח סימן תמט) דן בשאלה, האם גם השומע תקיעת שופר ביום השני צריך ללבוש בגד חדש [כדי לצאת לכתחילה ידי חובה], או די בכך שרק לתוקע יש בגד חדש, וכתב: "אם התוקע לובש בגד חדש, שוב אין בשומע חשש ברכה לבטלה [משום דכיון שאצל העונה לא הוי לבטלה, אי אפשר לומר שומע כעונה לבטלה]. ואם אין לתוקע בגד חדש, לא יועיל השומע במה שילבוש בגד חדש, דברכת שהחיינו כזה על בגד חדש

מוריה. שנה שלוש וגליון ז-ט (שצא-שצג), אלול תשע"ד ♦

שאם יש "רשות" לברך, פירוש הדבר שאין חיוב ברכה, ואם כן כאשר יברך יעבור על איסור ברכה לבטלה.

והקשו הבית יוסף והב"ח (שם) על תמיהת הטור, מדברי הגמרא במסכת עירובין (מ, ב) "מהו לומר זמן [שהחיינו] בראש השנה וביום הכפורים, כיון דמזמן לזמן אתי, אמרינן. או דילמא, כיון דלא איקרו רגלים, לא אמרינן. כי אתאי בי רב יהודה אמר, אנא אקרא חדתא נמי אמינא זמן [אני מברך שהחיינו גם על דלעת חדשה, דהיינו על אכילתה בפעם הראשונה]. אמר ליה, רשות לא קא מיבעיא לי, כי קא מיבעיא לי חובה מאי". ומבואר בדברי רב יהודה, שאדם הרוצה לברך שהחיינו, ודאי רשות בידו לברך, והספק היה האם יש חובה לברך בראש השנה ויום הכיפורים כשאר המועדים, או לא. ואם כן דברי הגמרא, שיש "רשות" לברך ברכות, ולא חוששים שאם אין חובה לברך זו תהיה ברכה לבטלה, סותרים לכאורה את דברי הטור.

ותירץ הב"ח: "אבל לפענ"ד נראה דאיכא לחלק בין ברכת שהחיינו, לשאר ברכות. דברכת שהחיינו שבאה על שמחת לבו של אדם יכול לברך אף על פי שאינו ודאי דחייב לברך, דאינו עובר על לא תשא אם הוא שמח ומברך לו יתעלה על שהחיינו וקיימו עד הזמן הזה. אבל כאן [בברכת תפילין כשאינו מחוייב] דמברך אשר קדשנו במצותיו וצונו, פשיטא דכיון דאיכא ספק אינו יכול לברך ולומר וצונו, דהויא ספק ברכה לבטלה, דאסור לדברי הכל". ובדבריו מבואר יסוד בברכת שהחיינו - שמהותה ברכה על שמחת הלב. וכתוצאה מכך, שונה ברכה זו מכל הברכות האחרות, שאם יש ספק האם לברך או לא, אין לברך מדין "ספק ברכות להקל" - כדי לא להיכנס לספק איסור "לא תשא שם אלקיך לשוא". ברם כאשר יש ספק אם לברך שהחיינו או לא, רשאי לברך, כי ברכה זו מביעה את שמחת הלב. ומאחר ויש לו ודאי שמחה, רשאי יברך בשם ומלכות, שהרי אין כל ספק בכך שהוא מבטא בברכת

השהחיינו את שמחת לבו.

ד. מדברי הב"ח למד הישועות יעקב (או"ח סי' רכה ס"ק ג) לברך שהחיינו על מיני פירות שיש ספק אם צריך לברך עליהם שהחיינו או לא, כי "ברכת שהחיינו בהנאת האדם תלוי, שאם הוא נהנה ומרגיש הנאה בעצמו יוכל לברך שהגיענו לזמן הזה, אף אם על פי הדין אינו חייב בברכה זו, וכל שכן בספק, דהוא נהנה מהפרי הזה. ותיתי לי שכיוונתי לסברא, אלא שלא מלאני להי לומר כן עד שמצאתי חבר לדברי".

ומפורש בדבריו כי על פי הגדרת הב"ח במהות ברכת שהחיינו, מותר לברך ברכה זו אפילו אם על פי הדין אינו חייב לברך, היות והברכה היא על שמחת הלב, וכאשר השמחה מתפרצת מלבנו, רשאי להביעה בברכת שהחיינו. ומצאתי שני "מעשה רב" מגדולי ישראל, שבירכו "שהחיינו" בשעת שמחה:

• בספר מסעות ירושלים (עמ' סב) מסופר שבפגישת האדמו"ר ממונקאטש עם הסבא קדישא מהרש"א אלפנדרי, בירך האדמו"ר שהחיינו, וזאת למרות שמרן המחבר פסק (או"ח סי' רכה סעי' ב) כי על מי שלא ראה מעולם אינו מברך שהחיינו, בנימוק: "דכיון דתלוי בהרגשת הנפש דבר המסור ללב, וכיון שהרגיש שמחה עצומה כל כך, לא יכול לעצור ברוחו לחיבת הקודש מלהודות לשם".

• בספר קורות חייו של רבי שלמה פרייפלד (עמ' 264), ראש ישיבת שאר ישוב בפארקווי, ניו יורק, מסופר על רבי יצחק הוטנר, ראש ישיבת רבנו חיים ברלין, שהוזמן לסיום מסכת בישיבה בנו יורק, ובירך "שהחיינו" בשעת הסיום, והסביר זאת כי הוא מבטא בזה את רגשות שמחתו המתפרצת.

[ובספר עיטורי תורה (פרשת כי תבוא עמ' 157) הביא בשם האדמו"ר האבני נזר מסוכטשוב, שביאר את הכתוב (דברים כו, יג) "לא עֲבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁכַחְתִּי", ומדרש חז"ל (מעשר שני פ"ה מ"א) "לא שכחתי מלברך", ותמוה שהרי חיוב ברכות מדרבנן.

♦ מוריה, שנה שלוש ושלוש, גליון ז-ט (שצא-שצג), אלול תשע"ד

ברכת שהחיינו על שמחת הלב

קפט

שמעתי את ברכת השהחיינו בחתונה, אמרתי כי יש מקור לכך מדברי הב"ח הנ"ל.

אולם ידידי הר"ר אברהם פרוכטהנדלר טען, כי חידושו של הב"ח לבאר את מהות ברכת שהחיינו שהיא על שמחת הלב נאמר רק כאשר יש ספק בברכה, ובוה חידש הב"ח שאין להימנע מלברך מדין "ספק ברכות להקל", ורשאי לברך כאשר מביע את שמחת לבו. אולם בסתם מצב של שמחה, שאדם מעוניין להביע את שמחתו בברכת שהחיינו, מעולם לא התיר הב"ח לברך שהחיינו. על טענה זו, השבתי לו:

ובשו"ת ר"י מיגאש (סימן רג) מובא שהכוונה לברכת שהחיינו שהיא מדאורייתא. וביאר האבני גנר: "כי עיקר המצוה היא החיות והשמחה ותשוקת האדם למצוה שהוא עושה את המצוה מפנימיות הלב, ולכן הוא משתוקק מתי תבוא לידו המצוה ויקיימנה", ומבואר שיש ברכה מהתורה על השמחה שבקיום המצוה.

חידושו של הב"ח לברך שהחיינו על שמחת הלב – רק כאשר יש ספק בברכה או בכל מצב של שמחה

ה. כאמור לעיל, בשעת מעשה, כאשר

בס"ד מוצאי יו"ט שני דחג מתן תורה, תשע"ג

לכבוד

העוסק בצרכי ציבור באמונה, הלומד תורה בהתמדה לצד עסקיו הנושאים ברכה איש אמונם של גדולי האומה, הרב אברהם פרוכטהנדלר הי"ו

1234567 תר"ח

לאחר מבוא השלום והברכה

שמחתי למקרא מכתבך העוסק בשאלה שדיברנו בה בחתונה בלוס אנג'לס, האם רשאי אדם לברך ברכת שהחיינו בשעת חופת בניו.

שבתי ועיינתי בדברי הב"ח, ולענ"ד נראה שהצדק עימי, ואבאר את דברי.

דברי הב"ח נסבו על שיטת רב האי גאון, שאדם הרוצה לברך על חליצת תפילין הרשות בידו, והקשה הטור, כיון שאין חובה לברך מדוע אין הברכה נחשבת כברכה לבטלה. ותמה על כך מהר"א מפראג מדברי הגמרא בעירובין שמברכים 'שהחיינו' בראש השנה אם רוצה, אף כשלא ברור אם יש חיוב, ומשמע שמותר לברך אע"פ שאינו חייב לברך. ותירץ מהר"א מפראג לחלק בין ספק אם חייב לברך, כברכת שהחיינו בראש השנה, שאז אם רוצה מותר לברך. למקום שודאי אינו חייב לברך, כברכה על חליצת תפילין, שסובר הטור שאף אם רוצה לא יוכל לברך, כדבריו: "דבמקום שבודאי אינו חייב לברך כי הכא הוי ברכה לבטלה, אבל היכא דאיכא ספק כמו בזמן דראש השנה ויום הכיפורים ובדיקת חמץ, יכול לברך, ע"כ". ומוסיף הב"ח: "והוא החילוק שכתב ב"י לחלק בין ודאי לספק". והב"ח דחה את דברי מהר"א מפראג, וכתב: "וליתא כדפירשתי, דבספק נמי אסור לברך משום ספק ברכה לבטלה, פן יהא עובר על לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא".

ומבואר בדברי הב"ח, שלא כהבנת הבית יוסף ומהר"א מפראג, ובאמת לענין ברכות אין כל נפק"מ בין ספק לודאי, שהרי אם חוששים מספק לברכה לבטלה, אין הבדל אם לא מברכים כי ודאי לא היה ציווי, או שיש ספק האם היה ציווי. ומאחר וחזרה קושיית מהר"א מפראג למקומה, חידש הב"ח לחלק בין ברכת שהחיינו לשאר ברכות, והתיר לברך שהחיינו מחמת השמחה אף במקום ששאר ברכות אסור משום חשש ברכה לבטלה.

ואילו לפי דבריכם, שכל דברי הב"ח לענין ברכת שהחיינו הם רק במקום שהיה ספק אם יש חיוב, אבל כשודאי אין חיוב גם הב"ח מודה שאינו יכול לברך, לא היה צריך הב"ח לחידושו, אלא היה צריך לחלק בין הגמרא בעירובין לדברי הטור כפי שחילקו הב"י והמהר"א מפראג.

מוריה, שנה שלוש, גליון ז–ט (שצא–שצג), אלול תשע"ד ♦

אלא ודאי מבואר בב"ח שאין הבל בין ספק לודאי, ואם בודאי אסור לברך גם בספק אסור. ^{הנ"ל} וחדש הב"ח שברכת שהחיינו שונה משאר ברכות כיון שבאה על שמחת לבו של האדם, ולכן אף במקום שמעיקר הדין אינו חייב לברך ברכת שהחיינו, כאשר מרגיש שמחה והודאה, רשאי לברך.

ולפי זה שפיר נראה כי לדרכו של הב"ח יש להתיר לברך ברכת 'שהחיינו' בחתונת בנו, ואף שאין כל תקנת חז"ל לברך בהגיע זמן זה, אך מכיון שברכת 'שהחיינו' היא על שמחה והודאה, ומותר לברכה גם במקום שאין ודאי חיוב, כגון בראש השנה, מותר לברכה גם בחתונת בנו.

^{הנ"ל}

בתגובה, כתב לי הר"ר אברהם פרוכטהנדלר:

לכבוד הרב ר' צבי נ"י

הראיתי את הב"ח לת"ח אחד ודעתו נוטה להבנתך בדבריו.

ברם מ"מ הוא סבור שאין להיכנס בספק ברכה לבטלה, ובפרט שכבר כתב השדי חמד (מערכת ברכות אות ה) שהרבה חולקים על הב"ח, ובפרט החת"ס בשו"ת סי' נ"ה שכתב להדיא שלא לברך שהחיינו על נישואין. ועוד שכנראה ^{הנ"ל} שהב"ח בעצמו בסי' תלב חזר מחידושו.

אבל אם היה שם היה עונה אמן כיון שדעת המברך ליתן שבח והודאה לה', ויש על מי לסמוך.

לברך שהחיינו ביום שנעשה בן שבעים, ונראה לברך בלא שם ומלכות.

דין זה הובא בבן איש חי (שנה ראשונה, פרשת ראה, אות ט) "כשיגיע ^{הנ"ל} לשישים או לשבעים, נכון ללבוש בגד חדש או יקח פרי חדש, ויברך עליו שהחיינו, ויכוין גם על שנותיו. ויש שעושים סעודה כשיגיעו לשבעים". וכן פסק בכף החיים (סימן רכג ס"ק כח) "כשיגיע אדם למלאות שבעים שנה לימי חייו, יברך שהחיינו (חוות יאיר סימן ע). והביאו הברכי יוסף (שירי ברכה אות ב). וכתב שיברך בלא שם ומלכות מאחר שלא כתבוהו הראשונים, עכ"ד. וכבר כתבנו על כל דבר שיש בו ספק או פלוגתא בברכת שהחיינו, יברך על פרי חדש, ויכוין לפטור אותו דבר".

אולם בספר גנזי יוסף (סימן ד) העתיק את דברי הגאון בעל שו"ת פרי השדה, שהקשה על עצם האפשרות לברך 'שהחיינו' כאשר אדם מגיע לגיל שבעים: "ולא מצינו לברך על הזמן [שהחיינו], רק ביום טוב, שהוא ודאי שמחה שזכה להזמן שמחויב בו במצוות, מה שאינם נוהגים בשאר הימים. אבל לברך על מה שהקב"ה נתן לו חיים, לא מצינו ברכה מיוחדת,

והנה הב"ח בסי' תלב כתב: "ולענין הלכה ראוי ונכון לכל אחד ^{הנ"ל} שלא להכניס עצמו בספק ברכה, וכך נוהגין שלא לברך שהחיינו בבדיקת חמץ". ונראה כי דבריו נאמרו רק ביחס לברכת שהחיינו שנקבעה מזמן לזמן על מצוות ומועדים, ובזה חז"ל מנו ופירטו לנו את החגים והמועדים שיש לברך עליהם, כפי שמצאנו בדברי הגמרא בעירובין (מ, ב), ועל זה כתב הב"ח שאין להכניס עצמו בספק ברכה. ברם לענין ברכת שהחיינו על שמחה סבר הב"ח [וכפי שגם הבין בדבריו הישועות יעקב] שזו תקנה כללית, שאם מרגישים שמחה בלב, ניתן לברך שהחיינו, וראיית פני חברו היא רק דוגמא לדבר.

ברכת שהחיינו ביום החולדת הששים והשבעים
ו. בשו"ת חוות יאיר (סימן ע) האריך לברר ענייני סעודות מצוה, וכתב בתוך דבריו: "וכן סעודת בן שבעים יש להסתפק אם הוי סעודת מצוה, אפילו זה הבן שבעים מברך שהחיינו, כי כך נראה לי, מכל מקום לא יתחייב שיהא זה סעודת מצוה, לכן ראוי לדרוש אז". ובהגהות חתם סופר על שו"ע או"ח (סימן רכה סע' א) כתב וז"ל: "בתשובת חוות יאיר (סימן ע) כתב

♦ מוריה, שנה שלושים ושלש, גליון ז-ט (שצא-שצג), אלול תשע"ד

נראה מדברי הנצי"ב (העמק שאלה, שאילתא קצא) שרשאי לברך בשם ומלכות, כדבריו: "ומזה יש ללמוד דראוי לברך מי שזכה לגמור ספר דיש בזה הנאה המורגשת אפילו למתים חפשים מהנאת כבוד של הבל, מכל שכן שהאדם החי נהנה ממצוה זו וראוי לברך שהחיינו. וכן מי שזוכה לבנות בית המדרש לרבים, דהיא מצוה שיש בה כבוד ותפארת לו מן האדם ובכלל מזכה רבים, ראוי לברך שהחיינו. ויש להביא ראיה לזה מדאיתא במדרש קהלת על הפסוק ויקץ שלמה והנה חלום וכו' ויעל עולות ויעש שלמים ויעש משתה לכל עבדיו, מכאן שעושינן סעודה לגמרה של תורה, ומכל שכן כשאדם זוכה לגמור חלקו שניתן לו בעת אתא הקב"ה מרבבות קודש, כמש"כ בארוכה בקדמת העמק הלז, ודאי אין לך שמחה גדולה שראוי לברך עליה מזו".

אולם בהמשך דבריו כתב השערי תשובה: "ומחזיק ברכה כתב שיברך בלא שם ומלכות, שחייב להודות לה' על שזיכהו לכך. ובעל גדולי תרומה בגמר הדפסת הספר דרש ברבים לשבח ה' שזכה לכך כמ"ש בספרו בינה לעתים ע"ש". ואמנם לפי דברי הב"ח והישועות יעקב, שברכת שהחיינו "באה על שמחת לבו של אדם" ולכן "יכול לברך אע"פ שאינו ודאי שחייב לברך", פסק בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יד סימן סז אות ג) שרשאי לברך שהחיינו בשם ומלכות כשמוציא לאור ספר מחידושי תורתו, והביא שכן נהגו האדמו"ר המנחת אלעזר ממונקאטש כשהדפיס את חיבוריו: "בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ד סימן סה) מבואר שנוהג היה הגאון המחבר לברך שהחיינו בעת גמר חיבוריו והבאתם מבית הדפוס כלול בהדרם, ולשוואלו דבר על זה, כתב דמה שכתב השערי תשובה (בסי' רכ"ה) בשם המחזיק ברכה שטוב לברך בלא שם ומלכות, הנה מה יפה דברי הב"ח או"ח סי' כ"ט והחזיק אחריו בסברתו בישועת יעקב או"ח סי' רכ"ה סק"ג, דדוקא בשארי ברכות ספק להקל משא"כ ברכת שהחיינו

רק מה שמברכים בכל יום ברכת המחזיר נשמות, אבל על מה שזכה להגיע לגיל שבעים לא תקנו ברכה. ויש לומר הטעם [שאין מברכים 'שהחיינו' כאשר מגיע לגיל שבעים] משום שמי יאמר זכיתי לבי שהשלים עצמו בימי חייו, ואם כן נח לו שלא נברא, והיאך יוכל לברך, כי ברכה שייך רק אם קיבל איזה טובה, וכיון שאינו יודע אם השלים חובתו בימי חייו, לא שייך ברכה על זה. [ואפשר שזהו גם כן הטעם שאין מברכים שהחיינו על נשואי אשה, שהרי אינו בטוח שמקיים המצוה כהוגן]. אולם הוא מסיים: "ומכל מקום יודע אני שיש איזה אנשי מעשה שבכל שנה כשמגיע יום ההולדת, אותם שמהדרין לברך שהחיינו על איזה פרי או בגד חדש, אבל ברכה מיוחדת לא תיקנו. ובאמת אין חילוק בזה בין השנה שהגיע לשבעים שנה, או שאר השנים ביום לידתם, וודאי מהראוי ליתן שבח והודאה לשמו הגדול ית"ש, אבל ברכת שהחיינו מיוחד לזה לא מצינו מהטעם שכתבנו בס"ד".

ונראה כי לענין ברכת שהחיינו בכל יום הולדת, ובפרט ביום הולדת שישים או שבעים, שיוצא מכלל עונשי שמים, המברך 'שהחיינו' בשם ומלכות, יכול להסתמך על דברי הב"ח שברכת שהחיינו "באה על שמחת לבו של אדם" ולכן "יכול לברך אע"פ שאינו ודאי שחייב לברך". ולפי זה, גם כאשר האדם מרגיש שמחה בלב, יוכל לברך לפי הב"ח ברכת 'שהחיינו' בכל יום הולדת, ובפרט ביום הולדת שישים או שבעים, שיוצא מכלל עונשי שמים. ונראה שכן סבר החוות יאיר, ומטעם זה התיר לברך שהחיינו כשמגיע לגיל שבעים. ובספר משנת יעקב (ח"ב סי' רכה) כתב ששמע "שהחפץ חיים כשהגיע לגיל שבעים שנה קרא לגדולי תלמידיו ובירך לפניהם שהחיינו בשם ומלכות".

ברכת שהחיינו בהוצאת ספר חדש

ז. כתב השערי תשובה (סי' רכג ס"ק ב) "ואם גמר ספר בכתיבה בחידושי תורה, וכל שכן בהדפסה, כתב מור וקציעה שיברך". וכן

מוריה. שנה שלושם ושלש. גליון ז-ט (שצא-שצג), אלול תשע"ד •

מנות וסעודת פורים שהם גם כן מצוות, ויודיע זה להש"ץ המברך, דבעי כוונת שומע ומשמיע, ויכוון זה בברכת שהחיינו דיום, כי זמנם ביום". וכתב הגרש"ז אויערבך בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן כ) "כיון ששניהם [קריאת המגילה ומצות משלוח מנות] הם הודאה לה' שהגיע לזמן של מצוות מגילה ומשלוח מנות, שפיר יוצא השומע גם אם המשמיע לא נתכוון לכך".

ולפי דברי הב"ח מובנים דברי הגרש"ז שאין צורך שהש"ץ יכוון בשעת ברכת שהחיינו על קריאת המגילה על קיום מצות משלוח מנות, כי ברכת שהחיינו אינה רק על עצם קיום המצוה אלא מבטאת את השמחה המתעוררת בנפש האדם בזמן קיום המצוה, ונמצא כי השמחה המתעוררת מחמת קיום מצוות היום אחת היא, ולכן כשבירך על שמחה זו, יצא ידי חובה וכל המצוות כלולים בברכה הן לשומע והן למברך".

בספר איש על העדה (עמ' י) מובא על הערה שנאמרה לגר"ש אלישיב "שבראש השנה של שנת השמיטה יכוון בברכת שהחיינו שאומרים בקידוש גם על שנת השמיטה, על שזכה להיכנס לשנה חדשה שזוכה לקיים בה מצוות רבות, שבת הארץ וקדושת והפקר הפירות וכו', ורבנו [הגר"ש אלישיב] נהנה מזה". ודבריו מבוארים על פי יסודו של הב"ח, מכיון שברכת שהחיינו יסודה הבעת שמחת הלב, שפיר נכללת בברכת שהחיינו על קדושת היום הבעת השמחה על קיום מצוות השמיטה.

בגד חדש בשעת ברכת שהחיינו על תקיעת

השופר ביום השני של ראש השנה

פ. על פי דברי הב"ח מבואר בתוספת הטעמה פסק השו"ע (או"ח סי' תר סע' ב) שבלי ליום השני של ראש השנה, הגם שראוי לברך שהחיינו על פרי או בגד חדש, אך "אם אין מצוי בגד או פרי חדש, עם כל זאת יאמר שהחיינו". ונראה כי הסיבה לכך היא, כי ניתן לומר שהברכה היא על שמחת הלב בהגיע יום המלכת הקב"ה בעולם שבו ניתן להתפלל

דהוא רשות כמ"ש הטור (או"ח סי' תלב) ע"כ בהנאת האדם תלוי, שאם הוא נהנה ומרגיש הנאה ושמחה יוכל לברך, מכל שכן בגמר חיבור חידושי תורה בדפוס, אשר לאו כל אדם זוכה, והוא דבר חשיבות ביותר, וגם שוה סך רב שנגמר בהדרו ולאדפוס אדרא. ומסיים וכותב, שגם בהוצאת חבוריו מנחת אלעזר חלק א' וחלק ב' נהג כן לברך שהחיינו, ושזה היה בפני אביו הוא הגאון בעל דרכי תשובה ז"ל עיין שם".

...

ברכת שהחיינו על שמחת קיום מצוות

ז. על פי יסודו של הב"ח נראה לבאר את דברי רבנו מנוח בהלכות לולב (פרק ז הלכה יט) "אבל נשים פטורות מלולב ואם נוטלות אותו מצוה קא עבדי כמי שאינו מצווה ועושה. מיהו לא מברכי כלל כמו שביארנו בפרק שני (ה"ב), אבל שהחיינו מצוה לברך".

והנה האשה הרי לא חייבת במצות לולב שהיא מ"ע שהזמן גרמא, ולשיטת הרמב"ם אסור לה לברך ברכה על עשיית המצווה, כפי שביאר רבינו מנוח [בפרק שני מהלכות לולב, וזאת בניגוד לדעת הרמ"א שפסק כי נשים רשאיות לברך על מ"ע שהזמן גרמא], ואם כן היה צריך להיות אסור לה לברך שהחיינו, שהרי אינה מחוייבת כלל במצוה זו. ועם כל זה, התיר לה רבנו מנוח לברך שהחיינו.

אכן לפי דברי הב"ח שגדר ברכת שהחיינו הוא על השמחה שיש על עצם קיום המצווה, שפיר מברכת האשה שהחיינו גם אם אינה מחוייבת במצוה - כאשר היא מרגישה שמחה בקיומה.

ונראה לבאר על פי דברי הב"ח את דברי הגרש"ז אויערבך בנדון ברכת שהחיינו ביום הפורים.

המשנה ברורה (סי' תרצב ס"ק א) פסק להלכה את דברי הפמ"ג (או"ח סי' תרצב אשל אברהם ס"ק א) "ונכון לכוון בברכת שהחיינו [בקריאת המגילה ביום הפורים] גם על משלוח

♦ מוריה, שנה שלוש ושלוש, גליון ז-ט (שצא-שצג), אלול תשע"ד

ברכת שהחיינו על שמחת הלב

קצג

לתוקע וגם לשומע יש שמחת הלב, אין זה משנה כלל שכל אחד שמח בגלל סיבה אחרת [התוקע על קיום המצוה והשומע בגלל הבגד החדש] - ורשאי התוקע לברך שהחיינו על שמחת לבו מחמת המצוה, ולהוציא ידי חובה את השומע השמח על הבגד החדש שלובש, אפילו אם לתוקע אין בגד חדש.

ברכת שהחיינו בשמחת נישואין ובברית מילה
י. ממוצא הדברים נראה ברור כי אדם שניצל מהשואה האיומה, וזכה לראות בחייו צאצאים בונים בית נאמן בישראל, רשאי לברך שהחיינו בשם ומלכות באותה שעת שמחה - כאשר השמחה מתפרצת מקירות לבו ההומה הודאה להשי"ת, בהסתמכו על הב"ח והישועות יעקב, שחז"ל תיקנו לברך שהחיינו על שמחת לבו.

והנה בשו"ע (יו"ד סי' רסה סעי' ז) פסק המחבר כדעת הרמב"ם "לעולם האב מברך שהחיינו על כל מילה ומילה, וכן נהגו בכל מלכות ארץ ישראל וסוריא וסביבותיה ומלכות מצרים". אולם הרמ"א כתב: "ובמדינות אלו נוהגין שלא לברך שהחיינו, אפילו כשהאב עצמו מל בנו, אם לא שמל בנו הבכור שחייב לפדותו מברך שהחיינו בשעת מילה ואינו מברך בשעת פדיון, אבל כשפטור מהפדיון אינו מברך שהחיינו". ואמנם מנהג בני אשכנז בחו"ל שהאב אינו מברך שהחיינו בברית המילה של בנו.

ולפי האמור בדברי הב"ח והישועות יעקב נראה שרשאי לברך שהחיינו בברית מילה גם בחו"ל, כאשר השמחה מתפרצת מקירות לבו ההומה הודאה להשי"ת, וכן נהג למעשה ידידי הר"ר טוביה שורקין, בברית המילה של בנו נ"י, שנערכה כאן בלוס אנג'לס.

לכתיבה וחתימה טובה. ואף שלכתחילה תיקנו לברך שהחיינו על פרי או בגד חדש, ברם אם מברך על שמחת לבו, רשאי לעשות זאת אפילו אם אין בידו פרי או בגד חדש.

ואם כנים הדברים, נראה לדון בשאלת האבני נזר [אות ב] האם גם השומע תקיעת שופר ביום השני צריך ללבוש בגד חדש [כדי לצאת לכתחילה ידי חובה], או די בכך שרק לתוקע יש בגד חדש. ופסק האבני נזר, שבעל התוקע צריך ללבוש בגד חדש, ואם אינו לובש בגד חדש לא יוכל לברך שהחיינו להוציא ידי חובה שומע שלובש בגד חדש, והביא ראיה מדברי הפמ"ג שאדם שאינו לובש בגד חדש אינו יכול לברך שהחיינו כדי להוציא ידי חובה את חברו הלובש בגד חדש.

והנה הפמ"ג נימק את דבריו: "מסתברא דכל ברכת שבת והודאה אחד מוציא חברו, ויראה כשנתחייבו שניהם. הא לאו הכי לא, דאין יברך לחברו שהחיינו על שמחת הלב והוא אין שמח, גם י"ל דכהאי גוונא לא מחויב מטעם ערבות מקרי דאין זה חובת הגוף". ומבואר בדבריו שהסיבה שמי שאינו לובש בגד חדש אינו מברך שהחיינו להוציא ידי חובה את חברו הלובש בגד חדש, כי כשלמברך אין שמחה [שהרי אינו לובש בגד חדש] אינו יכול להוציא ידי חובה את מי שמח בלבישת הבגד החדש. אך יתכן בהחלט, שאם למברך שאינו לובש בגד חדש תהיה שמחה בשעה שמברך שהחיינו, שפיר יוכל להוציא ידי חובה בברכתו את מי שלובש בגד חדש ששמח על לבישתו.

ולפי זה נראה כי בנדון האבני נזר, למרות שבעל תוקע אינו לובש בגד חדש, אך היות והוא מביע בברכת השהחיינו את שמחתו על קיום מצוות היום, נוכל לומר שמכיון שגם

מוריה, שנה שלוש, גליון ז-ט (שצא-שצג), אלול תשע"ד •